

מדיניות העיסוק ב"ארון הספרים היהודי" בפעולה החינוכית בצה"ל

מדיניות העיסוק ב"ארון הספרים היהודי" בפעולה החינוכית בצה"ל

1. מטרת

א. מטרת מסמך זה היא להגדיר את התפיסה החינוכית של העיסוק ב"ארון הספרים היהודי" בפעילויות החינוך וההסברה בצה"ל.¹

2. חשיבות העיסוק ב"ארון הספרים היהודי" בפעולה החינוכית בצה"ל

ב. במסמך זה הביטוי "ארון הספרים היהודי" מציין את מכלול ספרות העם היהודי לדורותיו, מאז התנ"ך, דרך ימי בית שני וימות המשנה והתלמודים, אל ימי הביניים ותקופות הראשונים והאחרונים ועד העת החדשה, התחייה הלאומית ומדינת ישראל.

ג. הספרות היהודית היא מרובת צורות ודעות – ספרות קודש לצד ספרות חול, אגדה, הלכה, הגות, שירה ופיוט, סיפורת, היסטוריוגרפיה ופזמון והיא מתחדשת בכל דור לפי כוחו ונסיבות חייו, בארץ ובתפוצות.

ד. לאורך שנות קיומו, התרבות היהודית מייחסת חשיבות רבה ללימוד ולקריאה הראה ממורשת הדורות הקודמים, המוצגת ביצירה ספרותית ענפה.²

ה. ראשון לספרים הוא התנ"ך, שזכה גם לכינוי "ספר הספרים", כפי שמצהירה הכרזת העצמאות: "בארץ ישראל קם העם היהודי, בה עוצבה דמותו הרוחנית, הדתית והמדינית, בה חי חיי קוממיות ממלכתית, בה יצר נכסי תרבות לאומיים וכלל-אנושיים והוריש לעולם כולו את ספר הספרים הנצחי".³

ו. גם בהגות הציונית יוחס משקל רב לספרות עם ישראל לדורותיו: אשר גינצברג ('אחד-העם');⁴ הרב קוק;⁵ דוד בן גוריון;⁶ ועוד רבים מבין אנשי הרוח בתנועה הציונית ראו במקורות הגנוזים ב"ארון הספרים היהודי" יסוד לחינוך הלאומי של

¹ בפעולות החינוך בנושא הזהות והתודעה היהודית ובכלל.

² וכפי שהיטיב לבטא הנשיא זלמן שז"ר בנאום שנשא בהיותו שר החינוך, בשנת 1949, עם חקיקת חוק חינוך חובה: "והלא עניין לנו עם האומה העברית, האומה שידעה את החוק של 'וְשִׁנְתָּם לְבָבִיךָ' עוד מראשית עלייתה על הבמה ההיסטורית. ואומה זו הן ידעה גם בשנות האפלה שלה לשמור על נכס זה של לימוד חובה לכל ילדיה, ועוד בימי רבי שמעון בן שטח, בשעת התכנסותה מן הגולה חזרה לארץ ישראל, ידעה להושיב מלמדי תינוקות בכל עיר ובכל כפר, בכל גליל ובכל מדינה, וקבעה שכל עיר שאין בה מלמד תינוקות אין דינה כדין עיר. ואף בחשכת פזוריה ובכל קהילותיה, ידעה להטיל על כל קהילה להכניס לקרבה מלמדי תינוקות על חשבון כל יושביה. עשיר ורש, בין עקר ובין מרובה ילדים, רווק ולא רווק – כולם יחד צריכים לשאת בעול לימוד תורה".

³ במהלך הדורות אף דבק בעם היהודי הכינוי "עם הספר", שמקורו בקוראן. ביטוי זה מבטא את אפיון העם היהודי כבולט בעיסוקו המרכזי סביב העיון, ההגות והמחקר, עד היום הזה. נראה שעל בסיס תפיסה זו כתב החוקר גרשם שלום את דבריו הידועים: "העם היהודי [...] הופיע בזירת ההיסטוריה ביחד עם הספר שלו. העם והספר כרוכים היו בתודעה העצמית של היהודים ובתודעת העולם". "עוד דבר", עם עובד תשמ"ט.

⁴ "אם רוצים אנו לחנך דור חדש על בסיס ההכרה הלאומית העברית – לא הכרה לאומית סתם, השאולה מן הבולגרים והסרבים ודומיהם – אין לזה דרך אחרת אלא שילמדו בנינו להכיר באמת את רוחנו הלאומי בדרך התפתחותו במשך הדורות, להכיר [...] מתוך עצם היצירות המקוריות שיצר העם בצלמו, ורוחו חי בהם". 'הגמנסיה העברית בפי', תרע"ב. ⁵ "אין לא ירצה בן ישראל לדעת את כל תורת אומתו החביבה והקדושה לכל פרטיה, עד כמה שידו מגעת, באהבה נאמנה! ודרך זה, פתח הוא לעסוק בתורה לשמה במובנה היותר נשגב". 'אורות התורה' ו', יג, ירושלים ת"ש.

⁶ "חינוך עברי פירושו גם היכולת להעביר את יצירות המופת היהודיות הגדולות של כל הדורות [...] בתנ"ך ימצא כל יהודי, דתי ככופר בעיקר, את מקורותיו, שורשי ההיסטוריים והמוסריים". 'חזון ודרך' כרך ג', עם עובד תשי"ז.

הנוער העברי בארץ ישראל. ההנחה הייתה כי הכרה של ההגות היהודית שנכתבה במשך אלפי שנות ההיסטוריה של העם, תסייע לחנך לערכי העם והמסורת הייחודיים לו, תחזק את אהבת המולדת הקשר שבין עם ישראל לארצו, ותעצים בקרב המפקדים והחיילים את המודעות שהם חוליה בשרשרת הדורות.⁷

ז. מסמך 'רוח צה"ל' מגדיר את "מסורת העם היהודי לדורותיו" כאחד מארבעת מקורות היניקה וההשפעה שלו. "ארון הספרים היהודי" מהווה חלק מרכזי במסורת זו וחלק חשוב במענה על שאלות העומק "על מה ולמה אנחנו נלחמים".

ח. העיסוק בביטויים הספרותיים של עולם הערכים והחזון שטיפחו בני העם במשך שנות הקיום הלאומי, יתרום לתחושת השייכות של החייל למאמץ הצבאי של הגנה על בטחון המדינה, ובכך תגביר את המחויבות ותחושת השליחות שלו.

3. עקרונות וכללי פעולה להסברה בנושא "ארון הספרים היהודי"

א. גיוון מקורות: המקורות בהם יעסקו בצה"ל יהיו אלו המחזקים את תחושת השליחות, ההזדהות השייכות והמחויבות של המפקד והחייל לצה"ל. ככל שמציגים את ארון הספרים היהודי מזוויות ומהיבטים שונים, דתיים ותרבותיים גם יחד – עולה הסיכוי להזדהות של יותר חיילים עם המקור. על כן יש לגוון ולכלול ככל הניתן מקורות המשקפים קשת דעות ועמדות, דתיות-אמוניות, מסורתיות, תרבותיות וכיוצא באלו, זאת ככל שהריבוי אינו פוגע באיכות הפעילות ותומך במטרתה.

ב. ציטוט אנשי צבא: מכיוון שהאדם נוטה להזדהות יותר עם דמויות וכתבים הקרובים ללבו, המשקפים את מטרותיו ושאיפותיו נשאף לשלב דברים רלוונטיים של אנשי צבא, אשר המסר שלהם מרומם ומעצים את העיסוק של החיילים.

ג. מובאות מקצועיות מספרות צבאית: תיקוף טענות ממקורות מקצועיים יעשה קודם כל על בסיס ספרות מקצועית צבאית, ורק בהיעדר ספרות כזו יבוססו טענות על ספרות מקצועית אזרחית.

ד. התאמת המובאות לדרג: בצה"ל משרתים חיילים ומפקדים בעלי גישות שונות, ובפעולה החינוכית אין להשפיע השפעה ישירה על עולמם האישי במנותק מההקשר הצבאי. לאור ההנחה שחיילים צעירים שזהותם עדיין אינה מגובשת מושפעים ממפקדיהם במידה רבה יותר מאשר מפקדים מבוגרים בעלי זהות מגובשת ועצמאית, יש להבחין בפעולה החינוכית בין הדרגים השונים להם נערכות הפעילויות, ולהתאים את המקורות הנלמדים וסוג השאלות לדרג לו נערכת הפעילות ולמבחנים הערכיים שהמשתתפים נדרשים להתמודד עימם בתפקידם.

⁷ דברים נוקבים על חשיבות הכרת "ארון הספרים היהודי" כתב הסופר זלמן עפשטיין: "הצורה הלאומית של עם ישראל נחקקה לכל עומקה ולכל שרטוטיה באותה החלקה הרוחנית, שהיא משתרעת על עמודי המשנה והתלמוד ונושאי כליהם עד יום אחרון. אינטליגנט עברי, חניך מוסד לאומי בארץ-ישראל, צריך להיות בן בית באותה החלקה העממית, צריך ללמדה ולדעתה, לחושה ולהבינה, ואם גם כאשר יגדל אפשר שיבקר אותה קשה, אין בכך כלום: העיקר הוא – שאל יחסרו לו מאביב חייו הנימים הפנימיים המקשרים אותו עם מקדש העם, עם שדה פעולתו של המוח הישראלי במשך שורה ארוכה של תקופות ויובלות. ובחוסר תנאי זה [...] תהיה האינטליגנטיות העברית לקויה [...] ונועדת היא אז במובן ידוע לחיי עקרות ולאי-עשיית פרי על שדמת עמה" 'הגמנסיה העברית ביפו', תרע"א.

לפיכך, ככלל, בדרגים הנמוכים העיסוק יהיה בטקסטים המביעים באופן חיובי את הערך בו מתמקדת הפעילות, וככל שהדרג עולה כך ניתן להגביר העיסוק בטקסטים מורכבים הכוללים לבטים ואף התנהגויות פסולות שהנלמד מהן הוא על דרך השלילה.

ה. **ייצוג ספרותי של צדדי דילמה:** במידה והפעולה החינוכית כוללת הצגת דילמה שיש בה פנים לכאן ולכאן, רצוי להביא מבחר מקורות המשקפים את הצדדים השונים בהתלבטות הערכית.

ו. **תיעדוף מקורות:** ככלל, בטקסטים שנועדו לשמש רק כפתיח או גורם לדיון, תינתן עדיפות למקורות מוכרים יותר, שכן הם קלים יותר לקליטה ויכולים לסייע להבנה. לעומת זאת, כאשר נדרש מקור המיועד לניתוח מעמיק בגוף הטקסט, רצוי להעדיף טקסטים פחות מוכרים, ובכך להקל על יצירת שיח שאינו לעומתי לידע המקדים של המשתתפים.

ז. **נאמנות למקור:** ככלל, יש להיזהר מסילוף או עיוות משמעות של טקסט על ידי קיטוע שלו והוצאתו מהקשרו. יש לשים לב שקיטוע פסוקים באופן המשמיט התייחסות לאלוקים מהווה סילוף שכזה.

ח. **ציטוט נשים וגברים:** בצה"ל משרתים גברים ונשים כאחד, ומשום שהטקסטים בהם תעסוק הפעילות החינוכית צריכים להיות מושא להזדהות לכלל החיילים, יש ערך בכך שמחבריהם יהיו משני המינים. לפיכך, **ככלל, יש לכלול במידת האפשר מקורות שנכתבו הן על ידי בני שני המינים.** כמובן, יש להקפיד על קשר ישיר בין הטקסט שייבחר למטרת הפעילות החינוכית ולמסר המתבקש. **בכל מקרה, השיקול בבחירת הגורם המצוטט יהיה אפקטיביות הציטוט והתאמתו למטרה ולאתיקת ההסברה.**

ט. **ציטוט מדמות בעלת אמירות פרובוקטיביות:** צה"ל אינו נוקט עמדה במחלוקות הקיימות בזירה המדינית-חברתית והפעילויות החינוכיות המתקיימות בו צריכות לשרת את מטרות הצבא בלבד. כמו כן, השיח החינוכי בצבא נדרש להיות מכבד. על כן, **ככלל, ציטוטים יהיו מדמויות שאינן מוכרות כבעלות אמירות פרובוקטיביות.** עם זאת, ניתן לצטט דמות כזאת במידה ויש לציטוט יש ערך מוסף ייחודי, ובלבד שהציטוט לא יהיה בתחום ובנושא בו היתה ההתבטאות הפרובוקטיבית.

י. **ציטוט מורשע בפלילים:** הפנייה אל דבריו של אדם עשויה להתפרש כהסכמה למעשים פסולים שעשה. לפיכך, במסגרת הפעילות החינוכית שבנושא 'ארון ספרים היהודי' בצה"ל, **אין לצטט מי שהורשע בפלילים במדינת ישראל,** אלא אם ריצה את עונשו והביע חרטה פומבית על העבירה המיוחסת לו.

יא. **גניזה**: בציטוט מקורות יש להקפיד שהדפים המחולקים לא יהיו טעונים גניזה על פי ההלכה. כך יש להימנע מכתובת שמות ה' כפי שמופיעים בתנ"ך⁸ ורצוי להימנע מכתובת פסוקים שלמים. במידה ונדרש להביא פסוק שלם ולא ניתן לקטוע את הפסוק, יש להפוך כתיב חסר לכתוב מלא או להפך.

יב. **ציטוט מהתנ"ך**: פירוט התפיסה, העקרונות וכללי הפעולה לשילוב פסוקים מהתנ"ך בפעילויות החינוך וההסברה בצה"ל מצויים במסמך מדיניות נפרד ויש לנהוג לפי האמור בו.

עודכן לאחרונה :
כ"ו באב תשע"ט
27.8.2019

⁸ מומלץ : א-ל, א-לוהים, אהי-ה, א-דני, ה', צבא-ות, ש-די.